Michał Krzyżanowski, Łukasz Adamkiewicz, Krzysztof Skotak

Indeks godzinowy stopnia zanieczyszczenia powietrza benzenem: metoda wyznaczania kategorii indeksu

Benzen jest substancją rakotwórczą, hemo- i genotoksyczną. Ryzyko zdrowotne wynika z długotrwałego narażenia na benzen. Nie ma „bezpiecznego" stopnia narażenia a ryzyko rośnie proporcjonalnie do średniego stężenia benzenu we wdychanym powietrzu. Ryzyko wystąpienia białaczki związane z narażeniem na 1 µg/m³ benzenu w powietrzu w ciągu całego życia wynosi $6*10^{-6}$ (6 na milion)[1].

Chociaż pojedyncze krótkie okresy zwiększonego narażenia nie mają dużego znaczenia zdrowotnego, przyczyniają się do powiększania długookresowej średniej narażenia. Informacja o tych krótkich, zwłaszcza powtarzających się, okresach może więc być przydatna dla minimalizowania ich liczby i, w konsekwencji, ograniczania narażenia długookresowego i związanego z nim ryzyka dla zdrowia.

Indeks jakości powietrza jest oparty na godzinowych pomiarach stężeń poszczególnych zanieczyszczeń, klasyfikowanych do jednej z 6-ciu kategorii (od 0 do 5). Metoda wyznaczenia granic kategorii indeksu jest opisana poniżej. Głównym celem tej kategoryzacji jest zachowanie proporcjonalności kategorii stężenia godzinowego z narażeniem długookresowym i związanym z nim ryzykiem zdrowotnym.

Godzinowe stężenia benzenu mierzone w stacjach monitoringu powietrza charakteryzują się dużą zmiennością, a ich rozkład wartości jest silnie skośny. Na podstawie danych godzinowych z 27 stacji monitorujących benzen w Polsce we wszystkich latach okresu 2011-19, wyznaczono zależność 95-go centyla stężenia godzinowego (P95) od średniej arytmetycznej stężenia w okresie 9 lat (Sa) (ryc. 1).

Ryc. 1. Zależność P95 godzinowych stężeń benzenu od średniej arytmetycznej na podstawie pomiarów w 27 stacjach monitoringu powietrza w Polsce, 2011-2019

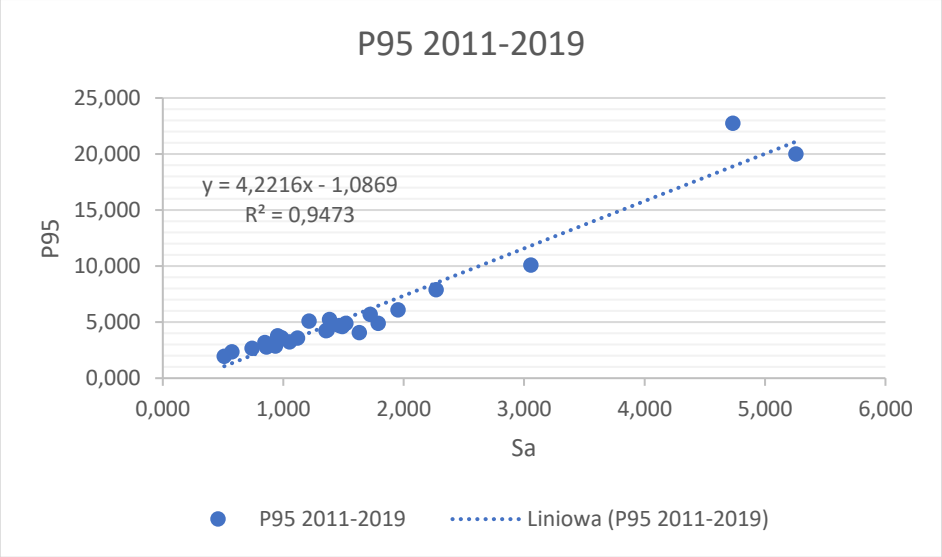

[1] Air Quality Guidelines for Europe. 2nd edition. WHO Regional Publications, European Series No.91. World Health Organization 2000

Funkcja liniowa dobrze opisuje zależność (współczynnik determinacji R^2=0,9473), umożliwiając obliczenie P95 odpowiadających różnym wartościom długookresowego średniego stężenia benzenu oraz ryzyka narażenia dla zdrowia. Przyjmując w miarę równomierny wzrost ryzyka białaczki wraz ze wzrostem kategorii indeksu, wyliczone wartości graniczne dla stężeń godzinowych podane są w tabeli 1.

Tabela 1. Wartości godzinowe stężeń benzenu definiujące kategorie indeksu

Wartość indeksu	Górne granice		
	Ryzyko / 100 tys	Srednie narażenie (µg/m³)	Stężenie godzinowe (µg/m³)
0	< 0,5	0,833	2,43
1	1,0	1,667	5,95
2	1,5	2,500	9,47
3	2,0	3,333	12,99
4	3,0	5,000	20,02
5	>3,0	>5,000	>20,02

Ponieważ indeks wyznaczony jest na podstawie 95go centyla, można go interpretować w następujący sposób: utrzymywanie się najwyższych wartości godzinowych odpowiadających kategorii *i* indeksu (*i* = 0-5) przez 5% (długiego) czasu obserwacji wiąże się z ryzykiem białaczki mniejszym niż wskazane w odpowiednim wierszu tabeli 1 (lecz większym niż wskazane w wierszu *i* - 1). Np. jeśli 5% najwyższych godzinowych stężeń benzenu należy do kategorii 2, to ryzyko białaczki jest między 1,0 a 1,5 /100 tys.

Wyniki klasyfikacji wyników pomiarów z 27 stacji monitorujących stężenia benzenu w okresie 2011-2019 w sposób ciągły i wykorzystanych do wyznaczenia progów indeksu przedstawione są w tabeli 2.

Tabela 2. Odsetek i liczba godzin / rok wg. wartości indeksu w stacjach o różnych długookresowych średnich stężeniach benzenu. Dane z 27 stacji z pomiarami ciągłymi w okresie 2011-2019

Wartość indeksu	Średnie stężenie (µg/m³)			Średnie stężenie (µg/m³)		
	< 0,83	0,83- 2,50	> 2,50	< 0,83	0,83- 2,50	> 2,50
	% godzin	% godzin	% godzin	godz. /rok	godz. /rok	godz. /rok
0	94,37%	81,09%	62,38%	8267	7104	5465
1	5,10%	15,65%	22,21%	447	1371	1946
2	0,38%	2,33%	7,00%	34	204	613
3	0,09%	0,58%	2,51%	8	51	220
4	0,04%	0,28%	2,50%	3	24	219
5	0,02%	0,07%	3,38%	1	6	296

Odsetek i liczba godzin klasyfikowanych do wyższych kategorii indeksu rośnie znacząco wraz ze wzrostem długookresowej średniej stężenia benzenu. Jedynie 0,15% i 0,93% godzin (odpowiednio: 12 i 81 godz./rok) zaklasyfikowano do kategorii 3-5 indeksu w stacjach ze średnim stężeniem poniżej 0,83 i 2.5 µg/m³, podczas gdy ponad 8% godzin (735 godz./rok) zaklasyfikowano do kategorii 3-5 w stacjach ze średnim stężeniem ponad 2,5 µg/m³. Wartości indeksu.

W podobny sposób sklasyfikowano wyniki pomiarów godzinowych w 63 stacjach zbierających dane z przerwami, lub nawet okazjonalnie, w okresie 2011-2019. Wyniki tej klasyfikacji przedstawiono w tabeli 3.

Tabela 3. Odsetek i liczba godzin / rok wg. wartości indeksu w stacjach o różnych długookresowych średnich stężeniach benzenu. Dane z 63 stacji z pomiarami nieciągłymi w okresie 2011-2019

Wartość indeksu	Średnie stężenie (µg/m³)			Średnie stężenie (µg/m³)		
	< 0,83	0,83- 2,50	> 2,50	< 0,83	0,83- 2,50	> 2,50
	% godzin	% godzin	% godzin	godz. /rok	godz. /rok	godz. /rok
0	97,03	82,83	48,45	8500	7256	4244
1	2,58	13,52	34,18	226	1185	2994
2	0,31	2,53	9,10	28	221	797
3	0,05	0,71	3,95	4	62	346
4	0,02	0,32	3,23	2	28	283
5	0,01	0,08	1,10	1	7	97

Wyniki na podstawie danych ze innych stacji niż te użyte do definiowania progów potwierdzają dostateczną czułość klasyfikacji.

Należy jednak zwrócić uwagę, że ocena długookresowego stężenia i związanego z nim ryzyka dla zdrowia na podstawie pojedynczych obserwacji krótkookresowych może być błędna, zwłaszcza w miejscach z podwyższonym poziomem zanieczyszczenia. Wskazują na to wyniki przedstawione w tabeli 4 (dla danych z 27 stacji z pomiarami ciągłymi) i tabeli 5 (dla danych z 63 stacji z pomiarami nieciągłymi).

Tabela 3. Odsetek klasyfikacji indeksu do kategorii zgodnych i niezgodnych z ryzykiem oszacowanym na podstawie długookresowej średniej stężeń. Dane z 27 stacji z pomiarami ciągłymi w okresie 2011-2019

% godzin	Średnie stężenie (µg/m³)		
	< 0,83	0,83- 2,50	> 2,50
Celnych	94%	18%	8%
Przeszacowujących ryzyko	6%	1%	0%
Niedoszacowujących ryzyka	0%	81%	92%

Tabela 3. Odsetek klasyfikacji indeksu do kategorii zgodnych i niezgodnych z ryzykiem oszacowanym na podstawie długookresowej średniej stężeń. Dane z 63 stacji z pomiarami nieciągłymi w okresie 2011-2019

% godzin	Średnie stężenie (µg/m³)		
	< 0,83	0,83- 2,50	> 2,50
Celnych	97%	16%	8%
Przeszacowujących ryzyko	3%	1%	0%
Niedoszacowujących ryzyka	0%	83%	92%

Lepsze oszacowanie ryzyka w miejscach z wysokimi stężeniami średnimi można osiągnąć opierając klasyfikację na 95tym centylu pomiarów godzinowych z okresu (min. roku) poprzedzającego godzinę

pomiaru. Zastosowanie takiej metody wymagałoby przebudowania indeksu, który musiałby odnosić się do bazy danych i wyliczać centyle przed prezentacją odpowiedniej kategorii indeksu. Oznaczałoby odejście od obecnie stosowanej metody wyznaczania indeksu na podstawie ustalonych z góry wartości progów jednogodzinowych.